

NÉMELY NÉVMASOK HELYES HASZNÁLATÁRÓL.

1. Ki.

A *ki* szóról rendesen azt tanítják, hogy a *ki* személyre, nem dologra vonatkozik. E tan azonban nem kimerítő, mert p. ha azt kérjük, *ki az a szép ember*, s a nevét megtudjuk, ily kérdést is tehetünk: *mi ő*. Világos ebből, hogy a *ki* nem kizárólag vonatkozik személyre. A *ki* és *mi* között e szerint a különbség nem abban áll, hogy amaz személyre, emez pedig dologra vonatkozik, hanem abban, hogy a *ki* mint kérdő-szó, a személynek lényegére mintegy *énjére* (s ezt a tulajdon név jelöli meg), a *mi* pedig mint kérdő-szó, mind személynek mind dolognak nem lényegére hanem *mi-neműségére*, ez vagy az-*féle* vóltára vonatkozik p. ha a szép embernek megtudtuk az *énjét*, a *mi* szóval a *mi-neműségét*, *mi-féle* vóltát (*hivatalbeli, iparos, kereskedő* stb.) akarjuk megtudni. Az a körülmény, hogy a *mi-neműséget* jelentő név szorosb vagy tágasb fogalmú (p. *gyerek* szoros fogalmú, mert csak e két faj-nevet engedi meg *fiu, leány, fém* tágas fogalmú, mert két faj-névnél több tartozik alá p. *arany, ezüst, vas* stb.) a dolgon természetesen mit sem változtat; a mennyiben az első esetben is épen úgy a *mi-csoda* (a *gyerek* concret név levén) szót kell használnunk, mint a másodikban p. *micsoda* gyereke van (röviden *mije* van?) és *micsoda* fém ez?

2. Mi.

A *mi* szónak, azután mit a *ki*-nél róla mondtam, csak azon tulajdonságáról kell szóllanom, miszerint a midőn adjective áll, a *micsoda, miféle* bővebb alakokban is előfordul. Történik pedig ez akkor mindig, ha concret név mellett áll p. *micsoda* v. *miféle kalapot* akarsz venni (gyapjuból vagy szőrből csináltat)? Az abstract nevek

mellé ellenben majd rövid alakjában, majd a most említett bővebben járul, p. *mi bajod van v. micsoda bajod van?* (*fej-fájás, fog-fájás, vesztesség*) stb. Hogy pedig a *mi* szónak akkor is, ha substantive áll, hasonlóan *micsoda*, *miféle* értelme van, a feljebbiekből önként következik, s ez esetben ezt kell hozzá gondolnunk *dolog*; p. *mitől félsz = miféle dologtól félsz? mit ettél = miféle dolgot ettél (káposztát, rétest stb)? mivel mulatod magadat = miféle dologgal mulatod magadat?* (*uvval*, hogy ezt meg ezt teszem; mert nemcsak a tárgy, hanem a cselekvés is lehet különféle).

3. Mily (milyen).

A *mily (milyen)* szó a személynek és dolognak csak milyenségére vonatkozik, p. *milyen lovat akarsz venni?* (*pejt, fakót, feketét*), *milyen ember Péter?* (*szép, jó, rossz, nagy*), *milyenről (lóról) beszéltetek?* (*ólcsóról, drágáról, kicsiről stb*). Nem lehet tagadnom, hogy maga az élő-nyelv is a *mi* vagy *micsoda*, és *milyen* szókat — a mikor adjective állanak — sokszor felcseréli, mert *micsoda* szót használ, a hol *milyen* szó kellene, és megfordítva; p. *milyen lovat akarsz venni?* e kérdést teszi több ízben akkor is, ha azt akarja tudni, hogy angol, magyar, vagy arab ló van-e szándékomban, a mikor tehát így kellene tenni a kérdést: *micsoda lovat stb*. Történik e felcserélés pedig azért, mert nyelvünkben sok fő-nevet mellék-névül is, és sok mellék-nevet fő-névül is használunk. Ilyenek p. a nemzetek nevei *magyar, tót, német stb*. kivétel nélkül; ilyenek az egységtelen v. anyagnevek (nomina materialia) legnagyobb részben, p. *vas, réz, téglá, vályog, bor, buza, árpa, rozs, szilva, alma, üveg, bőr, kender, gyep, posztó stb* (*vas lábos, réz mozsár, téglá ház, vályog kerítés, bor leves, buza kenyér, árpa czipó, rozs liszt, szilva pálinka, alma pép, üveg hordó, bőr nadrág, kender hám, gyep ágy, gyep föld, posztó ruha stb*). Nem csuda azért, ha beszéd közben a *micsoda* és *milyen* szókat fölcseréljük, a mennyiben beszéd közben nincs időnk arról gondolkodni, vajjon az illető név alatt vannak-e fajnevek vagy nincsenek. Másképp áll a dolog az író-nyelvre nézve, mert az író meggondolhatja — s e meggondolást a kifejezés szabatosága ajánlja — hogy a tárgynak egyik vagy másik fajára, vagy a tárgynak csak valamelyik tulajdonságára (milyenségére) akar-e vonatkozni. Szabályul állíthatja pedig föl magának, hogy a *mi*, *micsoda* szóra mindig csak fő-név, a *milyen* szóra pedig mindig csak mellék-

név felelhet (a *magyar*, *német*, *vas*, *bor* stb. szókat úgy kellvén tekinteni, mint faj- és így fő-neveket). A mely író mégis e szabatoság ellen vétne, annak legfeljebb gondatlanságot lehetne szemére vetni; nem gondatlanság, hanem valódi hiba ellenben, ha efféleket ír: *mi nagy* reményem volt, *akármi szép* arcza legyen is stb., mert itt már világosan tulajdonságra (milyenségre) van vonatkozás, a mennyiben a *nagy* és *szép* kétségtelen mellék-(tulajdonság) nevek, s így helyesen csak *mily* (milyen) és *akármily* (akármilyen) állhat.

4. A mely (melyik).

A *mely* szót — a mennyire én tudom — az élő-nyelv alig néhány név mellett használja adjective, helyette rendszeren a *melyik* alakot használván; p. melyik lova döglött meg bátyámnak? (akár két akár több lova van), melyik bűn legnagyobb? substantive pedig a *mely* még gyéresebb használatú, mert p. e szavakra: leraktad már a szekérről, a mi rajta volt? megittattad már a tehenet? a tudakozást így halljuk: *melyikről* nem *melyről*, *melyiket* nem *melyet*. Kétségtelennek látszik azonban, hogy a *mely* alak adjectiv használása hajdanában terjedtebb volt. Bizonyítják ezt e még mai nap is divatban levő szók: *mettől* (= melytől, azaz mely helytől v. mely időponttól), *meddig* (= melyig, azaz mely helyig v. mely idő-pontig), *mennyi* (= melynyi, azaz mely-nyalábú, t. i. az egységtelen nevek mint *bor*, *báza*, *liszt* stb. tömegéről), *mekkora* (= mely kora, azaz mely-mértékű, t. i. az egységes v. köz nevek — nomina appellativa, mint *asztal*, *ablak*, *gyerek*, *állat* stb. terjedelméről). Minthogy már a *mely* és *melyik* között csak az a különbség, hogy amazt rendszeren csak adjective, emezt pedig adjective is substantive is szokták használni, ebből következik, hogy ha a *melyik* szó értékét megismerjük, megismerjük egy-úttal a *mely* szót is. Szükségtelennek tartom a *melyik* szóra sok példákat hozni föl, mert ilyeneket százával csinálhat kiki magának. Legyen elég csak két példa, az egyik concret név mellett, a másik abstract név mellett, jelesül: *melyik szekérnek* van baja, és *melyik* bűn legnagyobb. E példákból azonnal szemünkbe tűnik, hogy a *melyik* két vagy több tárgy közül *egynek* a lényegére mintegy énjére vonatkozik. A *melyiknek* e szerint két tulajdonsága van: egyik, hogy a tárgynak énjére vonatkozik, másik, hogy e tulajdonsága nyilvánítására *legalább két* tárgyra van szüksége; s ez utóbbi tulajdonsága az, mi őt a *ki*, *mi*, *mily* szóktól megkülönbözteti; mer

a *ki* szó a személynek csak énjét; a *mi* szó a személynek v. dolognak csak faját; a *mily* szó a személynek v. dolognak csak milyenségét veszi tekintetbe akkor, midőn a *melyik* (mely) szó a személynek v. dolognak énjére és számára tekint.

Különös figyelmet érdemelnek továbbá:

1. Az *a ki*, *a mi*, *a mily* (*a milyen*), *a mely* (*a melyik*), még pedig azért, mert ezek (nem úgy mint a *ki*, *mi*, *mily*, *mely*) se kérdő- se kérdő-szerű szerepet soha nem vihetnek. (Kérdő-szerűleg szerepelnek a *ki*, *mi*, *mily*, *mely* p. ily mondatokban :

nem tudom, hogy *ki* beszélte azt
jól jut eszembe, hogy *mi* ujságot beszélt
előre megmondtam, hogy *melyik* erényről szólj
elhatároztam már, hogy *milyen* szint válaszszak.

Osztoznak e tekintetben többi kérdő-szavaink sajátságában; mert nyelvünkben minden kérdő-szó p. *hol*, *hova*, *honnán*, *merre*, *meddig* stb. oly természetű, hogy ha az *a* szócskát maga elébe veszi, kérdő-ereje egészen s annyira elenyészik, hogy még hangsúly által se lehet neki kérdés-erőt adni, holott a hang-súly minden egyéb szót kérdő-szóvá tehet, p.

a lovat? adjam el
a feketét? vegyem meg
megvegyem? a pejt
három? számot tegyek
nekem? adjátok
mellette? megy el az út
erősen? szokott dolgozni stb.;

holott más részről kétségtelen, hogy az

a ki (sokat ígér, keveset ad)
a miről (tegnap beszéltél, azt már rég tudtam)
a milyen (kalapunk van, olyannal köszönünk)
a mely (tyúk sokat kárál, keveset tojik)

szóknak nem vagyunk képesek semmi módon kérdés-erőt kölcsönözni.

2. *Semmi*, még pedig azért, mert ennek helytelen használásával számos germanismust követünk el. Ha egy németből fordított művet vagy hírlapi cikket megtekintünk, száz eset közül kilenczvenben azt tapasztaljuk, hogy a *kein* szó *semmi*-vel van fordítva, holott a né-

met kein-nak a magyar *semmi* csak nagyon ritka esetben felel meg. A *mi* — ha adjective áll — e rövidebbik alakjában csak abstract nevek mellett szokott olykor-olykor szerepelni, concret nevek mellett pedig soha. Természetes már, hogy a *semmi*-nek is — ha adjective áll — ugyanez a szokása; halljuk annál fogva az ilyeneket: nincs semmi *reménységem*, nincs semmi *bajom* stb.; de nem hallunk efféléket: nincs semmi *lovam*, nincs semmi *borom*, hanem helyettök ezeket halljuk: nincs egy *lovam* is (se), és nincs egy csep *borom* *) is (se). A *semmi* szót e szerint a magyar nyelv csak az abstract nevek mellett használja, a concret nevek mellett pedig nem használja soha; ez utóbbiakra nézve azt a szabályt követvén nyelvünk, hogy — ha a concret név egységes név — a *semmi* fogalmát az *egy* s az ezt kísérő *is* vagy *se* szóval fejezi ki, p. Jánostól *egy lovat se* loptak el, vagy: nem loptak el Jánostól *egy lovat is* (se); ha pedig a concret név egységtelen név, a feljebbi szókat még az egységesítő *szem*, *csep*, *darab*, *szikra*, *fulat*, *szál*, stb. szókkal pótolja p. egy *szem* búzája se volt; egy *csep* bort se ittam; egy *darab* fájok se volt a télen; egy *szikra* lisztet se kaphattam tőle; egy *fulat* kenyeret se ettünk; egy *szál* gyujtókatok se volt stb. Nem tartoznak ide azon esetek, midőn a *semmi* fogalmát kiemelni nem akarjuk, s így valamely névről — akár concret akár abstract — csak tagadólag akarunk szólni, p. most nincs pénzem, nem volt szerencsém, nekem nem volt házam stb.

3. *Valami*. Abból a jelenségből, hogy a *valami* szónak *valamicsoda* alakja nagyon gyéren fordul elő adjective az élő-nyelvben (nem úgy mint ez az illető alap-névmással — *mi* és *micsoda* — történik), sokan azt következtették, hogy a *valami* szót az író-nyelvben adjective nem lehet használni, s azt a tant állíták föl, hogy a *valami* pronomen substantivum, s a *valamely* pronomen adjectivum. Mióta e tant egyik tekintélyes írónk kimondta, azóta nagy gondal kezdjük kikerülni a *valami* szónak adjective használatát, sőt akkor is fölünk használni, ha az illető név abstract név, így p. e helyett: ha *valami bajod* lesz, helyesebbnek tartjuk ezt írni: *valamely* bajod lesz; holott az alap-névmást (*mi*) ez esetben mind az élő-nyelvben mind az író-nyelvben nyugodt lelkiismerettel használjuk. A *mi* pe-

*) *Semmi bor* annyi volna, mint *semmiféle bor*, a mikor a borfajokról van szó; *egy csep bor* *sincs* pedig annyit tesz, hogy általában nincsen bor.

dig a concret neveket illeti, — akár egységesekek, akár egységtelenek ezek — a *valami* szót ezeknél használni, valóságos véteknek tartanók, s ennél fogva így írunk: az asztalon *valamely* könyv (egységes név) volt; *valamely* gabona (egységtelen név) közé rejtőzött. Én azonban úgy látom, hogy e tan felállítása félre-értésből származott, mert a *valami* szót épen oly jogosan használhatjuk adjective az író-nyelvben is, mint a *valamely* szót. A különbség ugyanis a *valami* és *valamely* között — épen úgy mint a *mi* és *mely* között — abban áll, hogy amaz a személynek vagy dolognak *fajára*, emez pedig a személynek vagy dolognak több egyedek képzelete mellett *énjére* vonatkozik. E különbségből következik már, hogy bizvást lehet írunk akár így: vigyázz, hogy *valami* kőbe meg ne üsd a lábodat, akár így: vigyázz, hogy *valamely* kőbe. Az első esetben ugyanis azt akarjuk mondani: vigyázz, hogy *valami-nemül* (fajú) (a nemét hogy t. i. mészkő, gránit kő stb.-e, nem tudom, a bizonytalanságot, a *nem-tudom*-ot a *vala* jelentvén) kőbe stb.; a másodikban pedig azt, hogy több darab kő közül egyikbe v. másikba (nem tudom, melyikbe) meg ne üsd a lábodat. A mi áll egyébiránt a *valami* és *valamely* közötti különbségről, ugyanaz áll a *bármi* *akármi*, és *bármely* *akármely* közötti különbségről is.

Ikes és nem ikes comparativus.

A különbség az *ik-es* és *nem-ik-es* comparativusok és superlativusok között — úgy látszik nekem — abban áll, hogy az erősebb, legerősebb, erősebbek, legerősebbek az illető tárgynak vagy tárgyagnak (személy v. dolog) csupán milyenségére (qualitas) vonatkoznak; az *erősebbik*, *legerősebbik* és az ezen nevezőktől származó többi nevezők (*erősebbike*, *legerősebbike*, *erősebbikünk*, *legerősebbiktek* stb.) pedig az illető tárgynak — mint egyedeknek — számára is vonatkozik. Ha úgy tetszik, nevezzük az *erősebb* stb. alakot milyenségi, az *erősebbik* stb. alakot pedig számi nevezőnek (t. i. az egybehasonlítás alsó v. felső fokán). A milyenségi nevezőt használjuk már, valahányszor a tárgyak számát mellékes dolognak tekintjük, p. *Péter nagyobb Pálnál, ez a fiu legügyesebb volt*; vagy más szóval: a milyenségi nevező (az egybe-hasonlítás alsó fokán mindig két tárgy között, az egybe-hasonlítás felső fokán pedig leg-

alább is három tárgy között) mindig csak a milyenség nagyobb v. legnagyobb mérvét veszi figyelembe. A számi nevező ellenben a milyenség nagyobb v. legnagyobb mérvét mint kész tényt tekintvén, *több* tárgyak közül *egyet* — de csak is *egyet* — kiszemel, s arra az *ik* raggal közelebről vonatkozik, p. a *kisebbik*, *szerényebb*: e mondatban két személyről van szó (mert comparativus van használva), s a *kisebbik* szóval (illetőleg az *ik* raggal) ki van jelölve egy bizonyos személy, a *szerényebb* szóval pedig annak a milyensége; e mondatban pedig a *legkisebbik ügyes* kettőnél több személyről van szó (mert superlativus van használva), s a *legkisebbik* szóval ki van jelölve egy bizonyos személy, az *ügyes* szóval pedig annak a milyensége. És ez egy különbség az *ik*-es és *nem-ik*-es comparativusok és superlativusok között.

Más különbség az, hogy az *erősebb* és *legerősebb* alakoktól származik többes nevező *erősebbek* és *legerősebbek*; az *erősebbik* és *legerősebbik* alakoktól pedig természetöknél fogva nem származhatik.

Az *erősebbik* és *legerősebbik* alakok felveszik a birtokos ragozat, s lesznek :

1. *erősebbike*, *legerősebbike*, p. a *fiuk jelesebbike meghalt*, a *két testvér vagyonosabbika sokszor meglátogatott*; mint szintén a *fiuk legjelesebbike* (kettőnél több), és a *testvérek legvagyonosabbika* (kettőnél több). Egyébiránt a szerkezeti nevezőt mindig föl lehet cserélni az illető (comparativusi v. superlativusi) nevezővel, p. a *jelesebbik fiu meghalt*, a *legvagyonosabbik testvér meglátogatott*; vagy pedig így : a *fiuk közül a jelesebbik*, a *testvérek közül a legvagyonosabbik*.

2. Az *erősebbikünk*, a *legerősebbikünk* p. a *szerényebbikünket* (két személy) *megdicsérték*, a *legszerényebbikünk* (kettőnél több-személy) kapta meg a jutalmat.

Az *erősebbiktek*, a *legerősebbiktek*, p. a *szebbiktek* (két személy) *nagyon hiu*, és ezt a *koszorút a legszebbiktek* (kettőnél több személy) *foga kapni*.

Az *erősebbikök*, a *legerősebbikök*, p. két fiam van : a *nagyobbikukat mesterségre adom*, és négy lányom van : a *legkisebbikök apáczán ik készül*.

Ezeket hasonlóan föl lehet cserélni az illető nevezőkkel; p. a *szerényebbiket közülünk* *megdicsérték*; *közülünk* a *legszerényebbik* kapta a jutalmat; a *szebbik közületek* *nagyon hiu*; ezt a *koszorút a*

legszebbik fogja *közületek* kapni ; a nagyobbikat *közülök* mesterségre adom ; a legkisebbik *közülök* apáczának készül.

J e g y z é s. A mikor így szóllunk : *ezek a leányok dolgozabbak amazoknál, vagy a régi kor emberei erősebbek voltak a mostaniaknál*, csak látszólag van kettőnél több tárgy (itt személyek) a milyen-ségre nézve egybe-hasonlítva ; a mennyiben az , hogy az egybe-hasonlítás alsó fokát csak *két* tárgynál használhatjuk, az ily példákra is kifogás nélkül áll ; mert e példákban a *leányok*, és a régi kor *emberei* csak annyi, mint akármelyik collectiv név, p. *nyáj, nép* stb.

TAKÁCS ISTVÁN.
